

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ, Ἀντίστροφον λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς,
Ἀθήναι 1967 σελ. 36+802, 8ον.

Μετὰ σύντομον πρόλογον ἀκολουθεῖ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή ἐκ 30 σελίδων εἰς ἣν ἐκτίθεται τὸ ἱστορικὸν τῶν Ἀντιστρόφων λεξικῶν, ἡ διαδικασία, αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς συντάξεως παρομοίου λεξικοῦ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα, πέραν δὲ αὐτῶν ὁ τρόπος ἀντιμεταπίσεως εἰδικῶν μορφολογικῶν καὶ ὀρθογραφικῶν ζητημάτων καὶ ἡ τεχνικὴ διάρθρωσις τοῦ ἔργου.

Ἀκολουθεῖ τὸ κύριον σῶμα τοῦ λεξικοῦ ἐξ 674 τριστήλων σελίδων εἰς ἃς ἀναγράφονται ὅλαι αἱ λέξεις τῆς γλώσσης τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἄνευ ἔρμηνεύματος (μόνον μὲ τὸ ἄρθρον τῶν οὐσιαστικῶν προτασσομένων) καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἧς βάσις εἶναι ὄχι τὸ πρῶτον γράμμα τῆς λέξεως, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον καὶ ἐπὶ ὁμοίου τελευταίου τὸ προτελευταῖον, τὸ τρίτον ἀπὸ τοῦ τέλους κ.ο.κ. Τοῦ παρόντος λεξικοῦ αἱ ἐξ πρῶται λέξεις εἶναι κατὰ σειρὰν αἱ α, βαβιά, στραβά, ἀκριβά, ζερβά, βουβά, αἱ δὲ ἐξ τελευταῖαι : ἀποτρώω, μισοτρώω, γλωσσοτρώω, ψευτοτρώω. φτωχοτρώω, πολυτρώω. Ἐὰν εἴχομεν τὰς λέξεις : ἀναφέρω, ἀναφορά, ἀναφορικότης, ἀναφορικῶς, ἀνηφόρα, ἀνηφοριά, ἀνηφορός (διατεταγμέναι ἀλφαβητικῶς), αὗται θὰ κατετάσσοντο εἰς ἓν ἀντίστροφον λεξικὸν κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν : ἀνηφοριά, ἀναφορά, ἀνηφόρα, ἀναφορικότης, ἀνήφορος, ἀναφορικῶς, ἀναφέρω.

Ἀκολουθοῦν Παραρτήματα ἐκ σελ. 90 περιλαμβάνοντα στατιστικούς πίνακας τῶν ληκτικῶν γραμμάτων, διγραμμάτων καὶ τριγραμμάτων καὶ τῆς συχνοτήτος αὐτῶν μέσα εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ συγκριτικοὶ στατιστικοὶ πίνακες τῶν στοιχείων τῆς νέας πρὸς στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς (καὶ ξένων γλωσσῶν). Τὸ τελευταῖον τμήμα εἶναι ἀναλυτικὸν εὔρητηριον τοῦ λεξικοῦ ἐκ σελίδων 36 καὶ πίναξ περιεχομένων.

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα ποῦ γενᾶ παρόμοιον λεξικὸν εἶναι τὸ ἀκόλουθον ποία ἡ σκοπιμότης μιᾶς τοιαύτης τελείας ἀντιστροφῆς τῶν ὄρων κατὰ τὴν ἀλφαβητικὴν διάταξιν τοῦ ὕλικου καὶ ποῖον τὸ ἐξ αὐτῆς κέρδος. Εἰς ἀπάντησιν δύνανται νὰ λεχθῶν τὰ ἀκόλουθα. Ἡ κατὰ ἔτυμολογικὰς ἢ σημασιολογικὰς οἰκογενείας διάταξις τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου (διάταξις καθ' ὕλην ποῦ εἶναι καὶ χρονολογικῶς ἢ παλαιότερα) ὡς καὶ ἡ κατ' εὐθεῖαν ἀλφαβητικὴν τάξιν διάταξις ἐξυπηρετεῖ βεβαίως σημασιολογικούς ἢ ἄλλους σκοποὺς ἀλλὰ δὲν συμβάλλει εἰς τὴν γραμματικὴν θεώρησιν τῆς γλώσσης, ἡ ὁποία κατὰ κύριον λόγον ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν καταληκτικῶν συστημάτων λειτουργίας τῆς γλώσσης ὡς εἶναι τὰ δευτέρα συνθετικά, τέρματα, ἐπιθήματα, παραγωγικὰ καταλήξεις. Ἡ διάταξις κατ' ἀντίστροφον τάξιν συγκεντρώνει τὰς λέξεις εἰς τὸ σύστημα ὅπου συνανῶνται καὶ ἐπιτρέπει διδακτικὴν ἐποπτεῖαν τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν διαφορῶν συστημάτων εἶναι ἐπομένως βᾶθρον τῆς γραμματικῆς θεωρήσεως τῆς γλώσσης.

Ἐνας δεύτερος σκοπὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ εἰδικώτερον διδακτικὸς. Ἐπειδὴ κάθε κατάκτησις εἰς τὴν ἐπιστήμην πρέπει νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὴν βελ-

τίωσιν τῆς παιδείας καὶ ἀπλούστευσιν τῶν διδακτικῶν μεθόδων, ὁ νέος τύπος τοῦ λεξικοῦ εἶναι βέβαιον ὅτι προσφέρει ἀξιόλογον βοήθειαν εἰς τὸ ἔργον τοῦ διδάσκοντος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μαθητάς. Οἱ τελευταῖοι θὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι κάθε λέξις δὲν εἶναι μονήρης ἀλλ' ἀνήκει μαζὶ μὲ ἄλλας εἰς ὠρισμένον γραμματικὸν σύστημα, ὃ δὲ διδάσκων θὰ ἔχη πρὸ αὐτοῦ πλήθος παραδειγμάτων, διὰ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν διδασκαλίαν του περὶ τῆς μορφολογίας τῆς γλώσσης.

Τοῦτο ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν καὶ ἦδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18. αἰῶνος ἐνεφανίσθησαν τὰ πρῶτα ἀντίστροφα λεξικά τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν καὶ ἠκολούθησαν ἀνάλογα τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἐν συνεχείᾳ δὲ τῶν ἀρχαίων Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Τὸ πληρέστατον τῶν ἀντιστρόφων λεξικῶν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἀλλ' ὄχι τὸ τελευταῖον χρονολογικῶς, εἶναι τὸ τῶν : P. Kretschmer - E. Locker, Ruckläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache, ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης ἐν ἔτει 1944 καὶ περιλαμβάνον 125000 λέξεις τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεταγενεστερας ἐλληνικῆς. Κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζονται, τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ἀντίστροφα λεξικά συγχρόνων γλωσσῶν, ῥομανικῆς πρῶτον (1957), ἐν συνεχείᾳ δὲ ῥωσικὰ δύο, ἰταλικόν, γαλλικόν, γερμανικόν, σερβοκροατικόν, τσεχικόν (ὑπὸ ἐκδοσιν). Τὸ παρὸν λεξικὸν ἕνατον εἰς τὴν σειράν τῶν ἀντιστρόφων λεξικῶν τῆς καθ' ὅλου ἐλληνικῆς, καὶ πρῶτον τῆς νέας ἐλληνικῆς περιλαμβάνον τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 82.646 λέξεων, εἶναι φανερόν ὅτι κατέχει τιμητικὴν θέσιν εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῶν ἀντιστοίχων ἔργων, ἀφοῦ πλεῖσται χῶραι τῆς Εὐρώπης δὲν ἀπέκτησαν εἰσέτι—παρὰ τὴν δαψίλειαν τῶν μέσων—τὸ ἀντίστροφον λεξικὸν τῆς συγχρόνου γλώσσης των.

Ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ περιλαμβανομένου εἰς τὸ ἀντίστροφον λεξικὸν γλωσσικοῦ θησαυροῦ, σημειοῦται ὅτι τὸ λεξικὸν εἶναι, συμφώνως πρὸς τὸν ἐπικρατήσαντα ὄρον, *συγχρονικόν*, ἤτοι περιλαμβάνει ὅλας τὰς λέξεις ποὺ *χρησιμοποιοῦνται* σήμερον κοινῶς εἰς τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικὸν λόγον, χωρὶς νὰ παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν διαλεκτικῶν ἢ ἰδιωματικῶν στοιχείων.

Εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς ἐπὶ ἀμιγῶς ἐπιστημονικῶν κριτηρίων ἐδραζομένης ὀργανώσεως τοῦ ἔργου ὅτι δὲν προσθέτει ἐν ἀκόμῃ εἰς τὰ βοηθήματα ποὺ μᾶς λέγουν ποῖα *πρέπει* ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα (διὰ νὰ ἰκανοποιῇ τὰς περὶ γλώσσης ἀκραίας θέσεις των), ἀλλὰ ποῖα πράγματι εἶναι σήμερον, δὲν ἐξετάζει τὸ θέμα τοῦ γλωσσικοῦ καθεστῶτος δεοντολογικῶς (ἀρκετὰ ἐδεινοπαθήσαμεν ἀπὸ συναγᾶς), ἀλλὰ ὄντολογικῶς. Ἡ κατάρτισις ἐνὸς τοιούτου λημματολογίου ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς ἔργον δυσχερέστατον, μὴ ὑπάρχοντος παρ' ἡμῖν λεξικοῦ συγχρονικοῦ, κατ' εὐθείαν ἀλφαβητικὴν τάξιν συντεταγμένου, καὶ ἀπῆρτησεν ἀποδελτίωσιν ὄχι μόνον τῶν ὑπαρχόντων λεξικῶν, λεξιλογίων καὶ ἐγκυκλοπαιδεῶν ἀλλὰ καὶ πλήθους ἀντιπροσωπευτικῶν κειμένων. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐχρειάσθη νὰ ἐπινοηθῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ συντονιστικὴ μέθοδος συγκεντρώσεως τοῦ ὕλικου διὰ διαδοχικῶν ὁμοκέντρων κύκλων ἐξ ὀλιγώτερον στενῶν καὶ περισσότερον στενῶν συνεργατῶν, δι' ὧν τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ συλλεχθῇ, ἐλεγχθῇ καὶ εὖρη τὴν ἀποκριστάλλωσίν του εἰς τὸ

κέντρον τῆς ὅλης διαθρώσεως, ἦτοι εἰς τὸν καθηγγητὴν—συγγραφέα. Ἀποτελέσ-
μα τῆς συλλογικῆς αὐτῆς ἐρευνητικῆς προσπάθειας ἦτο νὰ προσθεθοῦν εἰς τὸ
λημματολόγιον «χιλιάδες κοινῆς χρήσεως λέξεις ἀθησαύριστοι εἰς τὰ μέχρι τοῦδε
λεξικά». Κύριος στόχος τούτου—ἐκτὸς ἄλλων—ὑπῆρξεν ὅπως πλὴν τῶν πλου-
σίως ἀντιπροσωπευομένων λογίων παραγωγικῶν συστημάτων ἐμφανισθοῦν ἐν ὅλῃ
τῇ εὐρύτητι τὰ παραγωγικὰ συστήματα τῆς ζωντανῆς γλώσσης, τὰ ὁποῖα,
ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ διὰ τὸν ἀπληροφόρητον μελετητὴν, ἐνεφανίζοντο ἀτροφικά.

Πολύτιμοι εἶναι αἱ ἀνά τὰς σελίδας καὶ τὰς στήλας τοῦ λεξικοῦ ἀρι-
θμητικαὶ ἐνδείξεις. Οὕτω ἐκ τῶν ἀριθμητικῶν δεικτῶν τῆς σελ. 145 γ μαθάνο-
μεν ὅτι τὰ λήγοντα εἰς -δάφνη ὀνόματα εἶναι 7, τὰ εἰς -γνη 9, τὰ εἰς -ᾶνη 10,
τὰ εἰς -ῶνη 126 καὶ τὰ εἰς -νη 327. Ἀπὸ τὰς σελ. 298—300 μαθάνομεν ὅτι τὰ
εἰς -βίς (οὐσιαστ. καὶ ἐπίθ.) εἶναι 18, τὰ εἰς -γίς (οὐσιαστ., ἐπίθ., ἐπιρρ.) 23,
τὰ εἰς -δίς 7, -δεῖς 5, -θίς 1, -κίς 14, -λίς 34, -μίς 22, -νίς 30, -ξίς 5, -πίς 13,
-ρίς 50, -σίς 7, -τίς 26, -φίς 15, -χίς 8, ἡ ἄψις καὶ ἡ ἥρωίς, σύνολον τῶν εἰς -ίς
ὀξυτόνων 281, ἐνῶ τὸ σύνολον τῶν εἰς -ίς γενικῶς ἀνέρχεται (σελ. 336 β) εἰς
4395 λέξεις. Διὰ τῶν τοιούτων πληροφοριῶν θεμελιώνονται ἔρευναι ποικίλου ἐν-
διαφέροντος ἀφορῶσαι εἰς τὴν παραγωγικὴν δύναμιν ἐκάστης γλώσσης καὶ ἐκά-
στης περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς καὶ ἀναγόμεναι εἰς τὸν νέον ἐπιστημονικὸν κλά-
δον τῆς συγκριτικῆς στατιστικῆς τῶν στοιχείων τῆς γλώσσης. Ἀνάλογον σκοπὸν
ὑπηρετοῦν οἱ στατιστικοὶ πίνακες τοῦ παραρτήματος τοῦ Λεξικοῦ παρέχοντες
ποσοστιαίας ἀναλογίας τῶν ληκτικῶν στοιχείων τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Ἰδιαιτέρως διδακτικοὶ εἶναι οἱ πίνακες ποὺ ἐπιτρέπουν συγκρίσεις μεταξύ
νέας καὶ ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Τὰ συμπεράσματα ἀποτελοῦν ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεω-
ρίας τοῦ πατρὸς τῆς ἑλληνικῆς γλωσσολογίας Γ. Χατζιδάκη, περὶ τῆς ἀδιασπά-
στου συνεχείας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Πράγματι ἡ Νέα Ἑλληνικὴ ἐμφανίζεται
ὡς ἀνταξία τῆς ἀρχαίας, διότι ὄχι μόνον διατηρεῖ ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσει τὴν κλη-
ρονομηθεῖσαν δύναμιν συνθέσεως. Καὶ ἐνῶ μέγας ἀριθμὸς παραγωγικῶν π.χ. κα-
ταλήξεων ἔχει κληρονομηθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, ἕνας ἐπίσης μέγας ἀριθμὸς ἀναλό-
γων στοιχείων ἔχει ἀναπτυχθῆ κατὰ τὸ πέρασμα εἰς τὴν νέαν.

Σημαντικὸν ἐξ ἄλλου μέρος τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας γλώσσης
ἐντάσσεται εἰς κοινὰ μορφολογικά, ἑτυμολογικά καὶ σημασιολογικά συστήματα.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω σύντομον σκιαγράφησιν—ἢ ὅποια εἶναι
ἄδύνατον νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς σημασίας τοῦ ἔργου—τὸ
Ἄντιστροφον—καὶ Συγχρονικὸν—Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς περιποιεῖ τιμὴν εἰς
τὸ Γλωσσολογικὸν Σπουδαστήριον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τὸν ἐπικεφαλῆς
αὐτοῦ καθηγγητὴν τῆς ἑδρας κ. Γ. Κουρμούλην, τοῦ ὁποίου ἡ συμβολὴ εἰς τὴν
προαγωγὴν τῆς Γλωσσικῆς ἐπιστήμης ἔχει καὶ ἐκ μόνων τῶν προηγηθεισῶν αὐ-
τοῦ ἐργασιῶν εὐρύτερον ἀναγνωρισθῆ.

Εἰς χεῖρας τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν ὅλων τῶν βαθμίδων τὸ Ἄντι-
στροφον Λεξικὸν θὰ εἶναι πολύτιμον ὄργανον. Τοὺς ἰδιαιτέρως ἐγκύπτοντας εἰς τὰ
γλωσσικά θὰ βοηθήσῃ εἰς τὰς μελέτας των, διὰ τὴν διευκρίνησιν ἐπὶ μέρους προ-
βλημάτων καὶ φαινομένων τῆς γλώσσης καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἄν πρέπει νά ἀναφέρωμεν ἓνα παράδειγμα ἐπιβεβαιούν μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, σημειοῦμεν τήν μετὰ τινας μῆνας ἀπό τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἐκδοτικοῦ Λεξικοῦ ἰδοῦσαν τὸ φῶς Συγχρονικὴν Γραμματικὴν τῶν Μπαρμπινιώτη—Κοντοῦ. Ἡ γραμματικὴ θεωρία, σημειοῦν οἱ συγγραφεῖς, ἐνισχύθη μὲ πλῆθος παραδειγμάτων τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν δι' ἀναγωγῆς εἰς τὸ Ἐκδοτικὸν Λεξικόν.

Τοὺς λοιποὺς θὰ βοηθήσῃ καὶ θὰ καθοδηγήσῃ εἰς τὸ διδακτικόν των ἔργον διὰ τοῦ ἐν δαφιλείᾳ τιθεμένου εἰς τὴν διάθεσίν των καὶ μὲ ἐξαιρετον ταξινομήσιν προσφερομένου ὕλικου. Λειτουργοὶ καὶ σχολικαὶ βιβλιοθήκαι δὲν πρέπει νά παραλείψουν νά ἐφοδιασθοῦν διὰ τοῦ πολλαπλῶς σημαντικοῦ τούτου ἐπιστημονικοῦ καὶ διδακτικοῦ ὄργανου.

Π. Χ. ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗΣ

* * *

Συγχρονικὴ Γραμματικὴ τῆς Κοινῆς Νέας Ἑλληνικῆς ὑπὸ Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ καὶ Π. ΚΟΝΤΟΥ. Ἀθῆναι 1967, σελ. 262.

Νεώτατοι φιλόλογοι οἱ δύο βοηθοὶ τοῦ Γλωσσολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶναι οἱ συγγραφεῖς τῆς ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον Γραμματικῆς.

Αἱ περὶ τὸν νεοέλληνα λόγον σπουδαὶ τῆς μετὰ τὸν Γ. Χατζιδάκιν περιόδου ἀξιόλογον πρόοδον ἐσημείωσαν. Ἀπὸ τοῦ 1907, ὅτε εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ δεῦτερος τόμος τῶν Μεσαιωνικῶν καὶ Νέων Ἑλληνικῶν, μέχρι σήμερον ἐγράφησαν πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα, παρὰ ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, πολλὰ καὶ ἐνίοτε δυσεπίλυτα προβλήματα ἀντιμετωπίζουν οἱ σπουδάζοντες τὴν Νεοελληνικὴν ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν σύνταξιν, τὴν μορφολογίαν καὶ τὴν δομὴν καθ' ὅλου τῆς γλώσσης.

Ὁ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ συνεχιζομένη γραπτὴ παράδοσις τοῦ ἔθνους ἐδημιούργησαν τὸ ἰδιάζον παρ' ἡμῖν γλωσσικὸν καθεστῶς. Ἡ σύνταξις Γραμματικῆς τῆς καθαρουόσης, διὰ τὴν συγγένειαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Κοινήν, ἀποτελεῖ προσφοράν, οὐχὶ ὄμως καὶ ἄθλον. Δυσχερεστέρα ἐμφανίζεται ἡ σύνταξις Γραμματικῆς τῆς δημοῶδου, δυσχερεστάτη δὲ ἀναμφιβόλως ἡ σύνταξις Συγχρονικῆς Γραμματικῆς τῆς γλώσσης τῆς χρησιμοποιουμένης ἐγγράφως καὶ διὰ ζώσης ὑπὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐπιχειρῶν σύνταξιν τοιαύτης Γραμματικῆς ἐν τῇ προσπάθειά του νά ἀπεικονίσῃ τὴν μορφολογίαν τῆς τε λαλουμένης καὶ γραφομένης θὰ εὐρεθῇ ἐντὸς ῥευμάτων δεομένων οὐχὶ δηλίου κολυμβητοῦ ἀλλὰ δελφίνου. Παρὰ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ σύνταξις Συγχρονικῆς Γραμματικῆς, οἱ συντάκται τῆς μετὰ χειῖρας Γραμματικῆς κατώρθωσαν νά ἐμφανίσουν ἔργον ἀξιόλογον.